

Marek Saj CSsR¹

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID: 0000 0002 0365 1277

PROFANACJA MIEJSC ŚWIĘTYCH JAKO PRZYKŁAD OBRAZY UCZUĆ RELIGIJNYCH²

*PROFANATION OF HOLY PLACES
AS AN EXAMPLE OF OFFENDING RELIGIOUS FEELINGS*

ABSTRACT:

Artykuł przedstawia pojęcie miejsc świętych zgodnie z normami Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku, by następnie zająć się zagadnieniem ich profanacji. Dalsze rozważania skupiają się na sposobie przywrócenia sakralnego charakteru zbezczeszczonego miejscu przeznaczonemu do kultu Bożego. Celem artykułu jest ukazanie profanacji jako przykładu obrazy uczuć religijnych osób wierzących.

The article presents the definition of holy places in accordance with the norms of the Code of Canon Law of 1983. Next, it deals with the cases of their desecration. Further reflections are focused on the way of restoring the sacral character of a desecrated place dedicated to divine worship. The aim of the presentation was to show desecration as an example of defamation concerning religious feelings of believers.

Słowa kluczowe: miejsca święte, profanacja, zbezczeszczenie, rekuncylacja

Keywords: holy places, desecration, defilement, reconciliation.

¹ Marek Saj CSsR – dr hab. nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego, prof. UKSW w Warszawie; wykładowca prawa kanonicznego w Instytucie Teologicznym Księża Misjonarzy w Krakowie; konsultor Rady Prawnej Konferencji Episkopatu Polski; członek Komisji Prawnej Konferencji Wyższych Przełożonych Zakonów Męskich w Polsce; członek redakcji rocznika „Studia Redemptorystowskie” oraz serii „Studia do dziejów redemptorystów polskich”; członek rady programowej kwartalnika „Homo Dei” i rady wydawniczej Wydawnictwa Homo Dei; zastępca redaktora naczelnego półrocznika „Ius Matrimoniale”.

² Publikowany artykuł jest przedrukiem (za zgodą autora i redakcji) z czasopisma „Ateneum Kapłańskie” 178 (2022) z. 3, s. 486-493.

Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku i kościelne prawodawstwo nie znają pojęcia „obraza uczuć religijnych”. Wyrażenie to właściwe jest prawu polskiemu. W kodeksie karnym możemy przeczytać, że „kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”³. Zachowanie takie ma jednak miejsce w sferze życia i posługi kościelnej. Zdarzają się bowiem sytuacje, że wspomniane przedmioty lub miejsca zostają znieważone. Warto zatem przybliżyć normy wskazujące na profanację miejsc świętych oraz skutki takiego działania w społeczności kościelnej.

1. POJĘCIE MIEJSC ŚWIĘTYCH

Osobny tytuł w trzeciej części czwartej księgi *Kodeksu prawa kanonicznego* prawodawca kodeksowy poświęcił zagadnieniu miejsc świętych. Normowane jest ono w trzydziestu dziewięciu kanonach⁴. Tytuł ów został podzielony na pięć rozdziałów, poświęconych kolejno: kościołom, kaplicom, sanktuariom, ołtarzom i cmentarzom. Wprowadzeniem w ich treść są kanony o charakterze ogólnym, odnoszące się do wszystkich miejsc świętych⁵.

Miejsca święte, według definicji zawartej w kan. 1205, to te, „które przez poświęcenie lub błogosławieństwo przepisane na tę okoliczność w księgach liturgicznych zostały przeznaczone do kultu Bożego albo na grzebanie wiernych”⁶. Aby więc jakieś miejsce mogło być nazywane świętym w znaczeniu kanonicznym, muszą wystąpić trzy istotne elementy. Pierwszym z nich jest element materialny, czyli konkretne miejsce, zarówno budynek, jak i jakiś plac. Drugim – element formalny, czyli akt władzy kościelnej, którym dane miejsce zostaje przeznaczone na stałe do sprawowania kultu lub grzebania zmarłych. Trzeci element ma charakter sakralny i polega na dokonaniu obrzędu poświęcenia lub błogosławienia, do czego potrzebna jest władza święceń⁷.

Zgodnie więc z normami kodeksowymi, miejsca święte, by zostały za takie uznane, oprócz spełnienia dwóch innych istotnych warunków muszą być albo

³ *Kodeks karny*, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz. U. 1997, nr 88, poz. 553, art. 196.

⁴ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Warszawa 2021 (dalej: KPK), kan. 1205-1243.

⁵ Tamże, kan. 1205-1213.

⁶ Tamże, kan. 1205. Kanon ten jest powtórzeniem identycznej normy z *Kodeksu prawa kanonicznego* z 1917 roku, z tą jednak zmianą, iż zamiast terminu „konsekracja”, używa pojęcie „poświęcenie”. „Loca sacra ea sunt quae divino cultui fideliumve sepulturae deputantur consecratione vel benedictione quam liturgici libri ad hoc praescribunt”; *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, Typis Polyglottis Vaticanis 1943 (dalej: CIC), kan. 1154.

⁷ J. Krukowski, *Miejsca i czasy święte*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. III/2, ks. IV: *Uświęcające zadanie Kościoła*, red. J. Krukowski, Poznań 2011, s. 428-429.

poświęcone, albo błogosławione. Inaczej, jak twierdzi Józef Krukowski, będą „miejscami pobożnymi, które również należy traktować z szacunkiem, ale nie będą one miejscami świętymi w znaczeniu prawnym”⁸. Miejsca święte winny być zatem poświęcone, jeśli *Kodeks* tego wymaga. Kompetentny do takiego aktu jest biskup diecezjalny oraz ci, którzy są z nim w prawie zrównani, chociaż nie są biskupami⁹. Mogą oni tę czynność zlecić każdemu biskupowi, a także – w wyjątkowych przypadkach – nawet prezbiterowi. W takiej sytuacji poświęcenie musi mieć miejsce na terytorium podległym osobie zlecającej¹⁰. Poświęcenie¹¹ jest uroczystym i publicznym obrzędem, z którego wynikają skutki prawne w postaci przeznaczenia miejsca na cele kultu w sposób stały i wyłączny. Obrzęd ten stosuje się tylko do miejsc mających doniosłe znaczenie w życiu Kościoła partykularnego¹².

Drugim sposobem zyskania charakteru miejsca świętego jest błogosławieństwo. Czynność ta zarezerwowana jest ordynariuszom¹³. Każdy z nich może jednak do wykonania jej delegować innego kapłana¹⁴. Błogosławieństwo¹⁵ jest mniej uroczystym, w porównaniu z poświęceniem, aktem skutkującym wyłączeniem danego miejsca z użytku świeckiego i przeznaczeniem go na użytek wyłącznie religijny¹⁶.

2. PROFANACJA MIEJSC ŚWIĘTYCH

Jeśli jakieś miejsce nabyło charakter świętego, to może go również utracić. Taka możliwość została przewidziana w *Kodeksie*, gdzie czytamy, że „miejscas święte tracą poświęcenie lub błogosławieństwo, jeżeli zostały w znacznej części zniszczone lub przeznaczone na stałe do użytku świeckiego dekretem właściwego ordynariusza bądź też faktycznie”¹⁷. Nazywane jest to ekssekracją¹⁸.

Innym sposobem utraty świętego charakteru omawianych miejsc jest ich profanacja. *Sensu stricto* nie jest to jego utrata, ale czasowe zawieszenie skutków poświęcenia lub błogosławieństwa. Profanacja (od łacińskiego *profanatio*¹⁹), zwana

⁸ Tamże, s. 429.

⁹ KPK, kan. 1206. Zob. tamże, kann. 134, 368, 381.

¹⁰ Tamże, kan. 1206.

¹¹ Termin ten pochodzi od łacińskiego słowa *dedicatio* i oznacza poświęcenie, konsekrowanie, uświęcenie. Por. J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 2006, s. 255.

¹² J. Krukowski, *Miejsca i czasy święte...*, s. 429.

¹³ KPK, kan. 1207. Zob. tamże, kan. 134 § 1.

¹⁴ Tamże, kan. 1207.

¹⁵ Określenie to pochodzi od łacińskiego słowa *benedictio* i oznacza błogosławieństwo, dobre wspomnienie, uwielbienie, uszczęśliwienie, poświęcenie. Por. J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków...*, s. 105.

¹⁶ J. Krukowski, *Miejsca i czasy święte...*, s. 430.

¹⁷ KPK, kan. 1212.

¹⁸ B. Zubert, M. Sitarz, *Ekssekracja*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019, kol. 725-728.

¹⁹ *Profanatio* oznacza znieważenie, zbezczeszczenie, nadanie charakteru świeckiego pewnej res *sacra*. Por. *Profanatio*, w: J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków...*, s. 792.

też zbezczeszczeniem (od łacińskiego *violatio*²⁰), to znieważenie, zniesławienie, naruszenie, pogwałcenie – w niniejszych rozważaniach dotyczące miejsca świętego. W praktyce niejednokrotnie trudno ocenić, czy dany czyn był profanacją, stąd *Kodeks prawa kanonicznego* osąd tego pozostawia ordynariuszowi miejsca. Od jego decyzji zależy, czy zostają zawieszone skutki obrzędu poświęcenia lub błogosławieństwa²¹.

By dobrze ocenić wydarzenie uderzające w świętość miejsca kultu lub grzebalnego, prawodawca stanowi, że czyny takie winny być ciężko niesprawiedliwe i powodujące zgorszenie²². Obecnie obowiązujące prawodawstwo kościelne nie podaje, nawet na zasadzie przykładu, jakie konkretnie czyny mogłyby powodować profanację miejsca świętego. Wyliczenie takie znajdowało się jednak w poprzednim *Kodeksie*. Zbezczeszczenie powodowało więc zabójstwo, przelew krwi, wykorzystanie kościoła do celów bezbożnych czy pochowanie niewierzącego albo ekskomunikowanego skazanego odpowiednim wyrokiem²³.

Chociaż obecnie obowiązujące prawo kanoniczne zrezygnowało z podania listy działań powodujących profanację, ich definicję możemy znaleźć w *Ceremoniale liturgicznej posługi biskupów*²⁴, w którym czytamy, iż do bezczeszczających „przestępstw i wykroczeń należą czyny, które powodują poważną zniewagę świętych misterii, a zwłaszcza postaci eucharystycznych. Są one wyrazem lekceważenia i pogardy dla Kościoła albo stanowią pogwałcenie godności człowieka i społeczeństwa”²⁵. Profanacja jest w Kościele przestępstwem i jego sprawca powinien zostać ukarany sprawiedliwą karą. Prawodawca przewiduje tu karę *ferendae sententiae*, nieokreśloną, ale obowiązkową, wymierzaną na podstawie roztropnej decyzji sędziego²⁶.

3. PRZYWRÓCENIE SAKRALNEGO CHARAKTERU MIEJSC ŚWIĘTYCH

By przywrócić sakralny charakter miejscu świętemu, które zostało sprofanowane i uznane za takie przez ordynariusza miejsca, należy dokonać jego rekuncylacji. Wyrażenie to, pochodzące od łacińskiego słowa *reconcilio*, oznacza między inny-

²⁰ Słowo *violatio* w znaczeniu ogólnym wyraża znieważenie, zniesławienie, naruszenie, pogwałcenie, natomiast w połączeniu ze słowem *ecclesiae* – znieważenie świątyni. Por. *Violatio*, w: tamże, s. 995.

²¹ KPK, kan. 1211.

²² Tamże; zob. J.T. Martin de Agar, *Miejsca i czasy święte*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 902.

²³ CIC, kan. 1172 § 1.

²⁴ *Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów dostosowany do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. wzorcowe, Katowice 2010 (dalej: *Ceremoniał*).

²⁵ Tamże, nr 1086.

²⁶ J. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne. Część szczegółowa*, Warszawa, 2003, s. 89-91.

mi przywrócenie do dawnego stanu, przywrócenie pierwotnej świętości znieważonego kościoła lub cmentarza²⁷. Obrzęd ten, mający wymiar ekspiacyjny, usuwa skutki zbezczeszczenia. Sposób przeprowadzenia takiego nabożeństwa można znaleźć we wspomnianym *Ceremoniale liturgicznej posługi biskupów*. Trzeba tutaj zaznaczyć, że „nie można [go] uważać za księgę liturgiczną w znaczeniu dosłownym, ponieważ nie używa się go przy sprawowaniu liturgii”²⁸. Jest on zbiorem wskazań dotyczących porządku nabożeństw z udziałem biskupa.

Ceremoniał zawiera dwa warianty nabożeństwa rekuncyjacyjnego. Pierwszy to „Obrzęd pokutny w czasie Mszy Świętej”²⁹, drugi to „Obrzęd pokutny połączony z celebracją słowa Bożego”³⁰. Decyzja, który wybrać, należy do biskupa i rektora zbezczeszczonego kościoła³¹. Wskazania zawarte w przywołanej księdze zalecają przed jego celebracją przygotować wspólnotę duchowo do tego wydarzenia. Można to uczynić poprzez głoszenie słowa Bożego, nabożeństwo o charakterze prześlągalnym i sprawowanie sakramentu pojednania. W tym czasie, na znak pokuty, ołtarz powinien pozostawać bez nakrycia, a z kościoła powinno się usunąć wszelkie oznaki radości, na przykład kwiaty i inne elementy dekoracyjne³².

Szafarzem rekuncyjacji kościoła powinien być, według zaleceń *Ceremoniału*, biskup diecezjalny, na znak tego, że cała jego owczarnia łączy się w obrzędzie i wyraża gotowość do nawrócenia i pokuty³³. Jeśli chodzi o dzień sprawowania obrzędu, to czytamy w tej księdze: „Obrzęd pokutny może być sprawowany w każdym dniu, z wyjątkiem Paschalnego Triduum, niedziel i uroczystości. Nic jednak nie przeszkadza, by dla uniknięcia większej duchowej szkody wiernych, obrzęd pokutny odbył się w wigilię niedzieli lub uroczystości”³⁴.

Ceremoniał preferuje i zaleca obrzęd pokutny połączony ze sprawowaniem Najświętszej Ofiary, na wzór obrzędu poświęcenia czy błogosławieństwa, w których celebracja Eucharystii jest elementem koniecznym i konstytutywnym. Pomimo to, jak już zostało wspomniane, decyzja o wyborze formy obrzędu należy do biskupa i rektora kościoła³⁵. Formularz takiej Mszy Świętej można dostosować do popełnionej zniewagi. W przypadku gdy doszło do profanacji Najświętszego Sakramentu, może to być „Msza Święta o Najświętszej Eucharystii”, a gdy przyczyną zbezczeszczenia była wielka kłótnia, zaleca się formularz „Mszy o zgodę”³⁶.

Celebracja taka może się rozpoczynać na dwa sposoby. Pierwszy to uroczyste procesyjne przejście z innego kościoła, w którym gromadzą się wierni. Podczas

²⁷ *Reconcilio*, w: J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków...*, s. 823.

²⁸ Kongregacja Kultu Bożego, *Dekret*, 14.09.1984, w: *Ceremoniał*, s. 6.

²⁹ *Ceremoniał*, nr 1086-1107.

³⁰ Tamże, nr 1108.

³¹ Tamże, nr 1088.

³² Tamże, nr 1087.

³³ Tamże, nr 1088.

³⁴ Tamże, nr 1089.

³⁵ Tamże, nr 1091.

³⁶ Tamże, nr 1093.

procesji śpiewana jest *Litania do wszystkich świętych*, która może być wzbogacona o wezwania do patrona miejscowości i kościoła. Po zajęciu miejsc w prezbiterium przez biskupa i asystę następuje obrzęd błogosławieństwa wody i pokropienie nią wiernych na pamiątkę chrztu świętego oraz ołtarza i ścian kościoła na znak pokuty i oczyszczenia³⁷. Możliwe jest także zwykłe wyjście z zakrystii przez nawę główną kościoła do prezbiterium, po czym ma miejsce pokropienie wodą, identycznie jak w pierwszym przypadku³⁸.

Dalszą częścią celebracji jest liturgia słowa. Czytania, psalm responsoryjny i werset przed Ewangelią jest zwykle wybierany z tekstów wspólnych „Mszy o odpuszczenie grzechów”, można też użyć innych, stosownych do okoliczności czytań. Po wygłoszonej przez biskupa homilii następuje modlitwa powszechna zawierająca wezwania o łaskę nawrócenia i przebaczenia. Może zostać opuszczona, jeśli wcześniej w obrzędach wstępnych była śpiewana *Litania do wszystkich świętych*³⁹.

Liturgia eucharystyczna rozpoczyna się od obrzędu nakrycia ołtarza obrusem, po czym następuje ustawienie świeczników i krzyża oraz umieszczenie przy ołtarzu kwiatów. Biskup całuje ołtarz i kontynuuje odprawianie Mszy Świętej według jej zwykłego porządku. W przypadku profanacji postaci świętych *Ceremoniał* zaleca zamiast obrzędów końcowych wystawienie po modlitwie po komunii Najświętszego Sakramentu z błogosławieństwem eucharystycznym⁴⁰.

Drugi rodzaj rekonyliacji to „Obrzęd pokutny połączony z celebracją słowa Bożego”. Do momentu zakończenia homilii jego celebracja przebiega według opisanego powyżej schematu. Po homilii odmawiana jest modlitwa pokutna, po czym następuje obrzęd nakrycia ołtarza w formie już opisanej oraz zapalenie wszystkich świateł w kościele. Dalej biskup oddaje część ołtarzowi, całując go, a następnie go okadza. Potem wprowadza do Modlitwy Pańskiej, która jest śpiewana przez zgromadzonych w kościele wiernych. Celebracja kończy się modlitwą z Rytuału oraz błogosławieństwem i rozesłaniem⁴¹.

* * *

Podsumowując powyższe rozważania, należy jeszcze raz podkreślić, że profanacja jest znieważeniem między innymi miejsc przeznaczonych do kultu Bożego. Czyny takie uderzają w religijność osób wierzących, obrażają ich uczucia religijne związane ze sferą *sacrum*. Zachowania takie są aż tak poważne, że chwilowo zawieszają skutki poświęcenia lub błogosławienia miejsca świętego. By ponownie przywrócić mu taki charakter, trzeba dokonać rekonyliacji poprzez specjalny obrzęd liturgicz-

³⁷ Tamże, nr 1095-1098, 1101-1102.

³⁸ Tamże, nr 1099-1100.

³⁹ Tamże, nr 1104-1105.

⁴⁰ Tamże, nr 1106-1107.

⁴¹ Tamże, nr 1108.

ny. Niniejsze refleksje mają jednie wymiar normatywny, chodziło o przybliżenie w sposób bardzo ogólny prawodawstwa kościelnego w tej materii. Z pewnością obraz zagadnienia byłby pełniejszy, gdyby zostały przywołane konkretne profanacje mające miejsce choćby w ostatnich latach, a nagłośnione w środkach społecznej komunikacji. Założone ramy publikacji na to nie pozwoliły.

BIBLIOGRAFIA

- Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów dostosowany do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. wzorcowe, Katowice 2010.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Warszawa 2021.
- Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, Typis Polyglottis Vaticanis 1943.
- Kodeks karny*, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz. U. 1997, nr 88, poz. 553.
- Krukowski J., *Miejsca i czasy święte*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. III/2, ks. IV: *Uświęcające zadanie Kościoła*, red. J. Krukowski, Poznań 2011, s. 428-476.
- Martin de Agar J.T., *Miejsca i czasy święte*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 898-927.
- Sondel J., *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 2006.
- Syryjczyk J., *Kanoniczne prawo karne. Część szczegółowa*, Warszawa 2003.
- Zubert B., Sitarz M., *Ekssekracja*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019, kol. 725-728.